

Ελεύθερος στίχος

[...] Όπως και ο παραδοσιακός στίχος, [ο ελεύθερος στίχος] τυπώνεται σε σύντομες, μεμονωμένες αράδες, και όχι σε συνεχή πεζό λόγο, διαφέρει όμως από τον παραδοσιακό στίχο επειδή το ρυθμικό του σχήμα δεν υπακούει σε μια κανονική μετρική μορφή – δηλαδή, δεν οργανώνεται σε μετρικούς πόδες ή σε επαναλαμβανόμενες συλλαβικές ενότητες με ισχυρότερους και ασθενέστερους τονισμούς. [...] Οι περισσότεροι ελεύθεροι στίχοι περιλαμβάνουν επίσης αράδες ακανόνιστου μήκους, που είτε δεν έχουν καθόλου **ομοιοκαταληξία** είτε την εφαρμόζουν μόνο σποραδικά. [...]

M.H. Abrams, *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, μτφ. Γιάννα Δεληβοριά - Σοφία Χατζηιωαννίδου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005, 118.

Το νεοτερικό στοιχείο της αυτονόμησης της τέχνης οδηγεί, μεταξύ άλλων, σταδιακά σε πλήθος μορφολογικούς πειραματισμούς τον 20ό αιώνα, ανάμεσα στους οποίους και ο ελεύθερος στίχος. Όσο η διάσπαση της τέχνης από την επιστήμη και την ηθική προχωρεί, τόσο ο ελεύθερος στίχος διαδίδεται έως την καθιέρωσή του. Ο ποιητής των αρχών του 20ού αιώνα αδυνατεί να εκφραστεί με τον ίδιο τρόπο όπως στον 18ο και τις αρχές του 19ου, με την ίδια οργανωτική, τουλάχιστον μορφικά, αρχή. Πρέπει λοιπόν ο δημιουργός να απελευθερωθεί από την αυστηρότητα της μορφής, που συχνά αγγίζει τη στείριότητα του τυπικού.

Ο ελεύθερος στίχος γίνεται αρχικά αντιληπτός ως ρήξη με την παράδοση, ως δυναμική προβολή του **μοντέρνου** στην ποίηση, ως εγγύηση ενός εκρηκτικά ανανεωτικού μέλλοντος, ως αποσπασματικότητα. [...]

Με τον ελεύθερο στίχο αναδεικνύεται η αποσπασματική γραφή ως μορφοποίηση της ανάδυσης του αυτόνομου αλλά διασπασμένου υποκειμένου [...].

[...] η οργάνωση του ποιήματος με νέες αρχές καταρρίπτει την έννοια της αρμονίας όπως είχε εννοηθεί στα πλαίσια της συνθετικής αστικής σκέψης ως συνύπαρξη του ωραίου με το αληθινό σύμφωνα με τους κανόνες. Τη θέση της τακτικής οργάνωσης του ποιήματος μέσω της τήρησης των **μετρικών νόμων** καταλαμβάνει πλέον η παραδοξότητα του ελεύθερου στίχου. Την αρμονία και την ευταξία διαδέχονται η какоφωνία και το απροσδόκητο. [...] Επιπλέον, ο ελεύθερος στίχος γίνεται μορφή ποιητική που αντιστοιχεί στον κατεξοχήν νεοτερικτικό τρόπο πρόσληψης της ποίησης, τη σιωπηρή ανάγνωση.

Βαρβάρα Ρούσσου, «Η πρόσληψη του ελεύθερου στίχου ως νεοτερικού στοιχείου από την κριτική (1920-1930)». *Η νεοτερικότητα στη νεοελληνική λογοτεχνία και κριτική του 19ου και του 20ού αιώνα*. Πρακτικά της ΙΒ΄ Επιστημονικής Συνάντησης του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων

Ελληνικών Σπουδών αφιερωμένης στη μνήμη της Σοφίας Σκοπετέα (Θεσσαλονίκη, 27-29 Μαρτίου 2009), Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2010, 231-233.

[...] η σημαντική αλλαγή –από την αυστηρή έμμετρη οργάνωση στην ελευθερία του στίχου– οφείλεται και στη διάθεση να ανανεωθεί η ίδια η ποίηση. Ακόμα, η μετάβαση προς τον ελεύθερο στίχο θα πρέπει να συνεξεταστεί με τα υπόλοιπα στοιχεία που οδήγησαν την ποίηση από την παράδοση στον **μοντερνισμό**· μπορεί μάλιστα να ενταχθεί σε μια γενικότερη πορεία της τέχνης του 20ού αι. προς όλο και λιγότερο οργανωμένες μορφές, κάτι που φαίνεται πολύ πιο καθαρά στην αφηρημένη τέχνη αλλά και στις σύγχρονες μουσικές ή και αρχιτεκτονικές μορφές.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη νεοελληνική λογοτεχνία, η νεότερη έρευνα έχει δείξει ότι πρέπει καταρχήν να γίνει η διάκριση μεταξύ του ελεύθερου και του λεγόμενου ελευθερωμένου στίχου: ο δεύτερος προηγήθηκε και ουσιαστικά προετοίμασε το έδαφος για τον πρώτο. Ο ελευθερωμένος στίχος έχει μέτρο, που παραμένει ίδιο σε ολόκληρο το ποίημα (ομοιόμετρος στίχος), ενώ δεν αποκλείεται να διαθέτει και **ομοιοκαταληξία**. Η σημαντική πρωτοτυπία και το πρώτο σημαντικό βήμα προς τη σύγχρονη ποίηση έγκειται στο γεγονός ότι οι ελευθερωμένοι στίχοι είναι ανισοσύλλαβοι. Από την άλλη πλευρά, ο ελεύθερος στίχος, εκτός του ότι δεν έχει **ομοιοκαταληξία** και είναι ανισοσύλλαβος, μπορεί να είναι και ετερόμετρος ή και τελείως άμετρος, τουλάχιστον με βάση την παραδοσιακή μετρική. Ο ελευθερωμένος στίχος αποτελεί ουσιαστικά ένα μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στην παραδοσιακή και στη **μοντέρνα στιχουργική**, ανάμεσα στον αυστηρά έμμετρο και στον ελεύθερο στίχο.

[...]

Συνεπώς, η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στον ελευθερωμένο και στον ελεύθερο στίχο δεν είναι τόσο μορφολογική όσο ουσιαστική: ο ελεύθερος στίχος εκφράζει ένα εντελώς νέο ποιητικό περιεχόμενο και μια νέα αντίληψη για τη φύση και τη λειτουργία του ποιητικού λόγου. Ο ελευθερωμένος στίχος, παρά τη μορφική ανανέωση που επιφέρει, στην πραγματικότητα συνδέεται με μια παραδοσιακή ποιητική αντίληψη, αυτή του τραγουδιού-ποιήματος, από την οποία απομακρύνεται οριστικά ο ελεύθερος στίχος.

Γιάννης Ν. Παρίσης, *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007, 616.

Βέβαια το νεωτερικό ελεύθερο στίχο, που επιβάλλεται με το έργο των ποιητών της **γενιάς του '30**, τον είχαν προετοιμάσει και εισαγάγει όχι μόνο ο **Σικελιανός** και ο **πεζός στίχος** αλλά και ορισμένες προσπάθειες σύνθεσης ποιημάτων σε μοντέρνο ελεύθερο στίχο, που αντανakλούν τις πραγματικά πρωτοποριακές ποιητικές αναζητήσεις στον ευρωπαϊκό χώρο. Αν ο πρώτος ποιητής του ελληνικού νεωτερικού στίχου θα μπορούσε να θεωρηθεί ο Τάκης

Παπατσώνης (με ποιήματα της δεκαετίας του '20 σε αληθινό ελεύθερο στίχο, εκτός από εκείνα που συνέθεσε σε [verset](#)), κατά την δεκαετία του '10 εμφανίζεται στην Ελλάδα η πρώτη –αποτυχημένη– νεωτερική μεταφύτευση με μια ομάδα, αν όχι φουτουριστών ποιητών, τουλάχιστον φουτουριστικών ποιημάτων.

[...]

Στον εθισμό στον χωρίς μέτρο στίχο θα πρέπει να είχαν συντελέσει και πολυάριθμες μεταφράσεις έμμετρων ή σε ελευθερωμένο στίχο ξένων ποιημάτων, που μεταγράφονται με τη μορφή του ελεύθερου στίχου στα ελληνικά από τα τέλη του περασμένου αιώνα ως το 1930. [...] Συνετέλεσαν επίσης και μεταφράσεις ξένων ποιημάτων ελεύθερου στίχου σε ελεύθερο στίχο. [...] Το σύνολο όλων αυτών των ελευθερωτικών προσπαθειών, παλαιολυρικών και [μοντέρνων](#), δεν άργησε να προκαλέσει αντιδράσεις. Ήδη κατά τη δεκαετία του '20 ακούγονται αρνητικές φωνές για τις διαλυτικές επιπτώσεις που είχε στην ποίησή μας η χρήση του ελεύθερου στίχου.

Άννα Κατσιγιάννη, «Μορφικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική ποίηση του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα (Συνοπτικό διάγραμμα)», περ. *Παλίμψηστον*, τχ. 5 (Δεκ. 1987) 174-175.

[...] Ως το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα ο στίχος ήταν το ουσιαστικότερο γνώρισμα της ποίησης, το κύριο κριτήριο για να χαρακτηρίσει κανείς ένα κείμενο ως ποιητικό. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε κείμενο που ήταν γραμμένο σε στίχο θεωρούνταν ποίηση· σημαίνει ότι, κατά την αντίληψη αυτή, η ποίηση δεν μπορούσε να υπάρξει χωρίς τον στίχο. Ο στίχος, από την πλευρά του, δεν μπορούσε να υπάρξει χωρίς το μέτρο. Και, κατά συνέπεια, η ποίηση δεν μπορούσε να υπάρξει χωρίς το μέτρο. Στο δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, με τον Μπωντλαίρ και τον Ρεμπώ (και ίσως πιο πριν, αν θεωρήσουμε ποίηση κάποια [ποιήματα σε πεζό](#) του Αλοϋσίου Μπερτράν), η αντίληψη αυτή αμφισβητείται. Οι ποιητές αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι η ποίηση είναι μια κατάσταση της γλώσσας πέρα από μετρικά σχήματα. Έτσι δημιουργείται, σαν μια πρώτη βίαιη αντίδραση, το [poème en prose](#) [...]

Ωστόσο ο πραγματικός ελεύθερος στίχος εμφανίζεται κατά τη δεκαετία του 1910. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η περίοδος από το 1880 ως τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας ανήκει λιγότερο στην ιστορία και περισσότερο στην προϊστορία της καινούργιας ποίησης. Και πράγματι, ο ελεύθερος στίχος που παράγεται κατά την περίοδο αυτή, μολονότι έχει απομακρυνθεί από το μέτρο, δεν μας δίνει τον τόνο της [μοντέρνας](#) ή της σύγχρονης ποίησης, αλλά τον τόνο της παλαιάς. [...]

Νάσος Βαγενάς, *Για έναν ορισμό του μοντέρνου στην ποίηση*, Στιγμή, Αθήνα 1984, 51-52 & 54-55.

Η παρατήρηση του κριτικού και ποιητή Παντελή Μπουκάλα, το 1996, ότι στα μεταπολιτευτικά χρόνια «αρχίζει να γίνεται κάπως αισθητό, τουλάχιστον σε όσους δεν επιλέγουν να αδρανοποιηθούν σαν υπήκοοι δογμάτων, ότι ο ελεύθερος στίχος, στην καθεστώσα μετάφρασή του σαν άμουση, πεζότατη εκφορά του λόγου, απειλεί να αφανίσει το ρυθμό και να εκτοπίσει το αίτημα της μορφής στα αζήτητα, αν όχι στα έκτροπα», είναι μια αξιόπιστη μαρτυρία της γενικότερης προσωδιακής αλλαγής που σημειώθηκε στην ελληνική ποίηση των τελευταίων δεκαετιών. Ιδίως από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μέχρι σήμερα, το συνειδητοποιημένο πια «αίτημα της μορφής» οδήγησε σε ποικιλότροπα και με εντεινόμενο ρυθμό εμφανιζόμενη ρυθμική αγωγή του ελεύθερου στίχου, που παρέμεινε και παραμένει η κυρίαρχη στιχουργική μορφή. Με τη ρυθμική αυτή αγωγή ανασχέθηκε η πεζολογική τάση εκείνου του μέρους της μεταπολεμικής ποίησης που χαρακτηρίστηκε από την πεζολογία, συναρτημένη με τη χρήση της καθημερινής γλώσσας, και ανακόπηκε η ροπή προς τη μορφική ατημελησία, που χαρακτήρισε την ποίηση των νέων ποιητών της δεκαετίας του 1970. Η ίδια όμως ρυθμική αγωγή, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, φαίνεται να αποβλέπει στην ανάπτυξη του δημιουργικού διαλόγου με την πριν από τον ελεύθερο στίχο μορφική παράδοση της ελληνικής ποίησης. Βέβαια, στις πλείστες περιπτώσεις, ο διάλογος αυτός διέρχεται μέσα από το κανάλι της επικοινωνίας που άνοιξε η σχεδόν ογδοντάχρονη πια παράδοση της ελεύθερης ποίησης.

Ευριπίδης Γαραντούδης, «Για τον σύγχρονο ελληνικό ελεύθερο στίχο. Η επαναφορά παραδοσιακών μετρικών σχημάτων». *Από τον μοντερνισμό στη σύγχρονη ποίηση (1930-2006)*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007, 447-448.